

G. P. Muraško
 – **A. I. Filimonová (eds.):**
Stát a církev v SSSR a zemích
východní Evropy v období
politických krizí druhé
poloviny XX. století.

Nestor-Istoria, Moskva
 – Sankt-Petěrburg 2014, 540 s.

Sborník připravený v Institutu slavistiky Ruské akademie věd je výsledkem dlouhodobé soustavné práce historiků a archivářů. Zahrnuje široké spektrum významných a dosud málo probádaných otázek, které se dotýkají vztahů státních institucí a církví v převratné etapě soudobých dějin. Právě sociální změny, ke kterým došlo na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století, vyvolaly neobyčejný zájem veřejnosti o vlastní historii a také přání poznat úplný obraz minulosti bez ideologické retuše. „Archivní revoluce“, která v posledních letech umožnila badatelům přístup ke studiu státních a stranických dokumentů, pak vytvořila předpoklady k uspokojení veřejného zájmu.

Sborník obsahuje mnohem více, než naznačuje jeho titul, přesahuje totiž vymezené území i období. Kromě zemí bývalého Sovětského svazu a Bulharska jsou předmětem zkoumání také Pobaltí, Polsko, Maďarsko, Československo a Jugoslávie. V širokém chronologickém záběru jsou analyzovány historické zkušenosti od konce druhé světové války až do roku 2012, těžiště bádání ovšem leží v Sovětském svazu epochy Stalina a Chruščova. Společným tématem sedmnácti samostatných studií je konformismus a konfrontace církví ve vztahu ke státu, hledání a navazování dialogu mezi státem a církví v podmínkách

akutních politických krizí a proměna role církevních institucí při ovlivňování společenského vědomí a sociálních procesů.

Sborník navazuje na publikace archivních dokumentů a dílčích studií, iniciovaných nedávno Institutem slavistiky Ruské akademie věd (*Vlast i cerkov v Vostočnoj Evropě 1944–1953. Dokumenty rossijskich archivov v 2-x tt.* Moskva 2008; T. V. Volokitina et al.: *Moskva i vostočnaja Evropa. Vlast i cerkov v 40–50-godov XX. věka.* Moskva 2008). Badatelé měli k dispozici nejen fondy Státního archivu Ruské federace, Archivu zahraniční politiky RF, ale i Státního archivu sociálně-politických dějin a Archivu prezidenta RF. Na projektu se podíleli také badatelé z Historického ústavu Ruské akademie věd a Ústavu mezinárodních vztahů při Ministerstvu zahraničí, kteří se zúčastnili besed u kulatého stolu a závěrečné konference (*Gosudarstvo i cerkov v XX. věke. Evoljucia vzaimootnošenij*, Moskva 2011).

V autorském týmu jsou zastoupeni kromě historiků také religionisté, teologové a politologové. Mezi autory najdeme kromě ruských i jména maďarská, slovenská, srbská a rumunská. Československé zkušenosti s komunistickou církevní politikou se staly předmětem dvou studií: slovenský historik Michal Glevanjak napsal studii „Oficiální obnovení činnosti Řecko-katolické církve na Slovensku v r. 1968 a problém s návratem pravoslavných kněží“ a ruská bohemistka Galina Pavlovna Muraško nazvala svůj příspěvek „Československá zkušenost: Pražské jaro – vláda a katolická církev na cestě k dialogu“. Autorka zaznamenává rozsah soustavného pronásledování církví a věřících, které v Československu trvalo dvacet let, a sleduje kroky, které reformátoři v čele státního výboru pro věci

církevní učinili, aby obnovili důvěru věřících. Ačkoliv tato politika skončila po šesti měsících, podařilo se ukázat směr k obnově dialogu. Český čtenář ocení, že autorka objevila tuto stránku reformního procesu, kterou dosud nikdo z našich badatelů hlouběji nezpracoval a že ji interpretuje s hlubokým porozuměním.

Je třeba ocenit odvahu redaktorů, že do sborníku zařadili několik studií věnovaných citlivě a stále aktuální problematice Balkánu. Ruský historik A. G. Ananjev analyzoval úlohu islámského faktoru na Balkáně na přelomu 20. a 21. století, srbský jazykovědec V. Dimitrijevič a právník Z. Čvorovič podali rozbor politických, právních a historických aspektů působení srbské pravoslavné církve a zhodnotili její roli v jugoslávské krizi. Nejbližše se ozeňavé současnosti dotýká stať ruské politoložky Olgy Četverikovové „Katolická církev v předvečer hluboké přestavby – Jak byl ‚odstoupen‘ Benedikt XVI.“.

Přílohu sborníku tvoří dva dokumenty. První dosvědčuje útisk ruské pravoslavné církve na jižním Urale v období chruščovského pronásledování (výňatky z deníku pravoslavného kněze V. I. Rožkova). Druhý dokumentuje, jak bez respektu k náboženství a k věřícím fungoval mechanismus kontroly a řízení pravoslavné církve v zahraničí (Zápisky z jednání rumunského ministra kultu Petre Konstantinescu – Jaša se sovětskými představiteli v Moskvě koncem roku 1955).

Práce publikované ve sborníku významně prohlubují naše poznání o součinnosti státních orgánů a církve v kritických momentech národních dějin. Ukazují, že v minulosti docházelo v této sféře k velice rozdílným jevům – od konfliktu církve s režimem až k úplnému přizpůsobení,

k faktickému splnutí. Je třeba vysoce ocenit vědeckou solidnost a také odvahu autorů i pořadatelů sborníku. Lze předpokládat, že dílo vycházející z dosud neznámých a nevyužitých pramenů bude významným přínosem pro práci společenskovědních badatelů i za hranicemi Ruska.

Květa Jechová

Václav Kaška: *Neukáznění a neangažovaní. Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952.*

Ústav pro studium totalitních režimů + Conditio humana, Praha – Brno 2014, 291 s.

Po krátkém období snahy o zapomnění, případně zcela jednostranných pohledů se v posledních letech dostává čtyřicetiletému období vlády komunistického režimu v Československu stále větší pozornosti historiků i laické veřejnosti, leckdy ve spojení se znechucením nad aktuálním stavem společnosti a určitou romantizujícími nostalgii, jindy zase s neomarxistickými a dalšími trendy čerpanými ze západního světa. Vedou-li tyto (a další) motivace k odpovědnému historickému studiu, ke snaze o hlubší porozumění minulosti a jejím aktérům, či k odmítání aprioristických černobílých hodnotících soudů, je to důvod k radosti, i když žádné jednoznačné a konečné „vyrovnání s minulostí“ (doufejme) nemohou přinést. Stejně jako komunistická minulost nebyla černobílou a monolitní, nemělo by takové být ani její hodnocení. V množství nové literatury o dějinách československého komunismu v epoše, kdy přinejménším